

A soknyelvű Oroszország

Ázsiára nyíló kapu, vagy Európába vivő ösvény?

Az országok összetett nyelvi arculatának jellemzése gyakori témája a mai tudományos írásoknak. A Fédération Internationale des Professeurs de Langues Vivantes (FIPLV) 1991 augusztusában Magyarországon megtartott kongresszusának egyik bolgár résztvevője saját példáján, nyelvi tanulmányainak tapasztalatai alapján próbálkozott hasonló feladattal.¹ Számos kutató ír többkultúrájú és többnyelvű városokról, közösségekről, nemzetekről. „A történelem folyamán Európa népek mozaika lett, amelynek minden egyes darabkája önálló nyelvvvel, kultúrával, saját szokásokkal, tradíciókkal és vallási gyakorlattal rendelkezik.”²

A kongresszus főbb témáinak kapcsán (Játék a nyelv elemeivel – Kulcs Európához, Kapu a világra) idéznék néhány metaforikus értelemben használt kifejezést: A dinamikusan fejlődő Hamburgot, úgyis mint a jövő Európájának gazdasági központját, egy újsághirdetés „Európa kapujának” nevezi.³ A Burját Köztársaságot, mely időtlen idők óta az észak és dél, valamint a kelet és nyugat közt bonyolódó élénk kereskedelem középpontjában helyezkedik el, a „Kelet kapujaként” emlegetik.⁴ Törökországra sokan úgy tekintenek, mint egy Európát Közép-Ázsiával összekötő „hídra”, és az egyik török tévécsatornát – feltehetőleg épp e közvetítő funkciónak köszönhetően – „Eurázsia” névre keresztelték.

Oroszország jellegének kérdése már a szlavofil–nyugatos szembenállás óta vita tárgyát képezi. Európai, vagy ázsiai ország-e vajon Oroszország, avagy mindkettő legjellemzőbb jegyeit magán hordozza? Esetleg egy teljesen egyedi, az összes többitől különböző országgal van dolgunk? Bár nem értek egyet a „haladó Európának” az „elmaradott Ázsiával” történő szembeállításával, mégis azt mondom, hogy Oroszországot legcélszerűbb „eurázsiaiként” kezelnünk.

Földrajzilag Oroszország területe egy európai részre (területének megközelítőleg 1/7-e) és egy ázsiai részre (a fennmaradó 6/7) tagolódik. Politikailag az 1993-as Alkotmány értelmében (65. cikkely) az Oroszországi Föderációt 21 köztársaság (Adigeji, Altáji, Baskír, Burját, Csecsen, Csuvas, Dagesztán, Ingus,

Georgij Hruszlov az Etnikai Oktatási Kérdések Intézetének és a moszkvai Puskin Intézet Nyelv-
szociológiai osztályának tudományos munkatársa, valamint a moszkvai ROSKO Kulturális és
Oktatási Ügynökség igazgatóhelyettese. Itt közölt tanulmánya a FILPV 18. világkongresszusán
hangzott el előadásként 1994. márciusában, Hamburgban.

Köszönetet mondunk Tiszóczy Csabának a fordításban való közreműködéséért. (A szerk.)

Kabardin-Balkar, Kalmük, Karacsajevi-Cserkesz, Karél, Komi, Mari, Mordvin, Észak-Oszét, Tuva, Udmurt, Hakác, Jakut köztársaság, valamint Tatarsztan); 6 országrész; 49 terület; 2 szövetségi státusú város; Moszkva és Szentpétervár; 1 autonóm körzet és 10 autonóm kerület alkotja. Az Oroszországi Föderáció paradoxona abban rejlik, hogy épp az oroszoknak, mint önálló etnikumnak, nincs saját nemzeti államiságuk.

A jelenlegi föderációs rendszer hosszú történelmet mondhat magáénak, mely hol segítette a birodalom gyarapodását, hol súlyos veszteségekhez vezetett. A moszkvai nagyfejedelemség terjeszkedése a XVI. század végén kezdődött: életvitelüket tekintve más és más beállítottságú népek csatlakoztak a nagyfejedelemséghez. Az északi és a szibériai területek lakói zárt keretek közt, természetes életmódot folytattak. Közép-Ázsia, a Kaukázus területeinek egy része, a forradalom előtti Krím-területek, valamint a Volga-mellék népei a keleti hagyományokat követték. A Baltikum államai, Lengyelország, Finnország, Nyugat-Ukrajna, Nyugat-Belorusszia, Örményország és Grúzia keresztény területeinek népei a nyugati fejlődési mintát igyekeztek megvalósítani. Oroszország nemzeti címere, a Bizáncot idéző kétfejű sas III. Iván nagyfejedelem idejében vált nemzeti címerre – az ország európai és ázsiai, azaz nyugati és keleti, kettős érdekelttségét szimbolizálva. A XVII. századból származó keleti diplomáciai okiratokon gyakran szerepelt az ún. „tugra” – a sas heraldikai testvérpárja, mely mint arab kalligrafikus szimbólum, Oroszország Kelethez tartozását, Kelettel összefonódott évszázados múltját, kölcsönös integrációját jelképezi.⁶

Oroszország népei kb. 150 nyelvet beszélnek, melyek közül mintegy 70 számít normatívnak. A nyelvek nyelvcsaládbeli hovatartozása is nagy változatoságot mutat: van köztük indoeurópai, finnugor, török, kaukázusi, mongol, mandzsu-tungus, paleoázsiai. E népek kétféle ábécét használnak, a sajátjukat, illetve az oroszon alapulót (különösen az a mintegy 50 nép, amely újonnan alkotott írásrendszerrel rendelkezik).

A vallási vonatkozásokról néhány szót ejtve: e térségben a kereszténység, az iszlám, a buddhizmus és a judaizmus szinte minden ága megtalálható – a maga sajátos ige-, illetve isme-értelmezésével, az írásbeli és szóbeli tradíciók sajátos egymáshoz való viszonyával.

D. Mengyelejev orosz tudós nyilatkozatát idézve: „Történelmünk teljes egészében az ázsiai és a nyugat-európai normák keveredését példázza.”⁷ „Európa és Ázsia egységének” megvalósítása, mint a húszas évek orosz filozófiai és társadalmi elgondolásának legfőbb célkitűzése, olyan nevekhez fűződik, mint Nyikolaj és Szergej Trubeckoj, L. Karszavin, N. Losszkij és Sz. Frank. Ez a csoport a keleti és a nyugati kultúrák közti párbeszédet, valamint Oroszország Európához való csatlakozását sürgette, ugyanakkor Oroszország rendeltetését abban látta, hogy a káros nyugati hatásoktól megvédje a világot.

Az ún. „eurázsiaiak” erősen keletorientáltak voltak, ezzel együtt azonban nem támogatták Oroszország újbóli ázsiaivá válásának, egyfajta keleti despotikus állammá formálódásának gondolatát. Az eurázsiaiak úgy gondolták, hogy a kierőszakolt visszatérés az ősi gyökerek egyikéhez, s egyszersmind a másik jelentőségének alábecsülése vagy esetleges figyelmen kívül hagyása elkerülhetetlenül az ország mesterséges elszigetelődéséhez, sajátosan egyéni alapjainak le-

rombolásához vezetne. Az „egyesített Eurázsia” elmélete nem Oroszország Ázsiával való teljes azonosulását célozza, nem is azt, hogy maga Oroszország jelentené a Keletet, hanem az eredeti orosz szellem felkutatását. Ez nem egyszerűen egy kelet felé vezető út, amint azt néha gondolják, hanem egy kelet felé irányuló exodus.⁸

Az „eurázsiai” gondolat ismét helyt adott Ny. Karamzin nemzetállami koncepciójának. Karamzin Oroszországban a nyugati és a keleti világ egységét látta, aminek köszönhetően az országnak – más államokhoz viszonyítva – sok esetben lépéselőnye származott, olykor viszont épp emiatt drámai ellentmondásokkal kellett szembenéznie.

Az orosz gondolkodók e témára való mai reflektálásaiból mutatnék be még két példát. D. Lihacsov szerint az orosz kultúra a sok nemzetiség jegyében formálódott. Szemében Oroszország nemzeteket összekötő gigantikus hídként, a kultúra hídjaként emelkedik a magasba. A hatalmas orosz folyó, a Volga fogta össze az orosz, a karel, a mari, a mordvin, az udmurt, a csuvas, a kalmük és a germán népeket.⁹ Andrej Szaharov egy általa benyújtott alkotmánytervezetben olyan álláspontra helyezkedik, miszerint a Szovjetunió utódállamainak nem Független Államok Közösségeként, hanem Európa és Ázsia Szovjet Köztársaságainak Uniójaként kellett volna egyesülniük.

Az Association Internationale de Linguistique Appliquée (AILA) 1993-ban Amszterdamban megrendezett világkongresszusának záróülésén Richard Tucker a Föld össznépeességét mintegy képletesen százra redukálva meghatározta az európaiak, az ázsiaiak, valamint a többi kontinens népeességének arányát. Roger Cole és Carine Feyten a többnyelvű és többkultúrájú nemzeteket érintő problémákról beszélt, különleges hangsúlyt fektetve az USA népeességi mutatóira. Előzetes becslések szerint a XXI. századra az USA területén élő nem fehér etnikai csoportok népeessége jóval meghaladja majd a fehérekét, s a várt népeességnövekedést tíz év múlva az alábbi százalékarányok fogják jellemezni: ázsiaiak – 22%, hispánok – 21%, feketék – 12%, fehérek 2%.¹⁰

Oroszországnak is hasonló folyamatokra kell számítnia. Egy olvasói levél egy népszerű orosz napilappal kapcsolatosan azt hangoztatja, hogy a lap sokkal inkább eurázsiai, mintsem európai, s nagyobb figyelmet követel a hatalmas kiterjedésű tatár-, baskír-, kazah-, közép-ázsiai, valamint általában a muzulmánlakta területeknek, minthogy az orosz lakosságnál regisztrált alacsony népszaporulat, szemben a fenti köztársaságokban megfigyelhető intenzív népeességnövekedéssel minden bizonnyal drasztikus demográfiai és gazdasági változásokhoz fog vezetni.¹¹ Mintegy válaszként, az újság így fogalmaz: „Mi, eurázsiaiak ... Összetartozunk. Bár országunk két kontinensre is kiterjed, mégis sokszor úgy érezzük, sem Európához, sem Ázsiához nem tartozunk igazán. Mi egy különleges közösséget képviselünk. Tetszik vagy sem, de eurázsiaiak vagyunk.”¹²

A sajátosan orosz életvitel visszaállítására irányuló társadalmi igény sokakban nacionalista érzelmeket ébreszt, szerveződnek már a nacionalista csoportosulások és mozgalmak. Vannak, akik nyugati típusú modernizációt óhajtanak, míg mások a Nyugat-Oroszország és az ortodox Oroszország (nem a muzulmán Kelet) közti kapcsolat kiépítésében látják a jövő útját. Megint mások a területi

együvé tartozás, a közös szláv környezet jegyében gondolkodnak, s vannak, akik a szláv–török dualizmus állandóságában s hatalmas erejében hisznek.

A legégetőbb probléma az, hogy – míg a németek ma már egységes nemzetet alkotnak – 25 millió orosz Oroszországon kívül, az egykori Szovjetunió területén szétszórtan él. Sőt gyakorta megesik, hogy „orosz etnikumnak” vagy „oroszul beszélő, oroszajkú népességnek” titulálják őket, ami természetesen nem helytálló, hiszen más – nem orosz – etnikai népek tucatjait is ezzel a títullal illetik.

Ma Oroszország kb. 1 700 000 menekültnek nyújt menedéket (orosznak, nem oroszoknak egyaránt). Olyan embereknek, akik otthonukat, családjukat hátrahagyva váltak földönfutóvá, hogy életüket mentse. E menekülési hullámnak elkerülhetetlen velejárója a különféle vernakuláris nyelvek diffúziója.

A jelenlegi oroszországi szociolingvisztikai helyzetet az idegennyelv-tudással rendelkezők irányában támasztott egyre növekvő igény jellemzi. Az oroszok számára lehetőség nyílt külföldi munkavállalásra. Hivatalos adatok szerint a külföldön munkát vállalni szándékozó orosz állampolgárok száma 2 és 5 millió közé tehető. 1993-ban csak Németország 2000 vendégmunkást foglalkoztatott. Egyre nő azoknak az orosz állampolgároknak a száma is, akik üzleti ügyben, vagy pusztán kikapcsolódásra vágyva utaznak külföldre. A társadalmi viselkedés és gondolkodásmód ilyen irányú megváltozása új oktatási tradíciók kialakulásához vezet, befolyásolja az idegen nyelvekhez való hozzáállást, sőt magát a nyelvválasztást is, ugyanakkor tökéletesíti az elsajátítás módszereit stb. Jelen tanulmányomban az oroszországi nyelvoktatás néhány társadalmi és etnokulturális aspektusára kívánok rávilágítani.

Mely nyelvek szerepeljenek a nemzeti tantervben?

Egy modern orosz iskola nyelvoktatási programja az anyanyelv, az orosz, valamint idegen nyelvek oktatását foglalja magában.¹³ E három összetevő megfelelő minőségi és mennyiségi felosztása alapvető fontosságú.

Az orosz nyelvoktatási politikáról írt előadás- és publikációsorozatában Irina Zarifian körvonalazza a XIX. század első felétől létező ún. „egyetemi oktatási körzet” lényegét, melyet ő mintegy e fenti oktatási irányvonal gyakorlati megvalósulásának tekint. E komplexum központi intézményeként maga az egyetem funkcionál, amelyhez kapcsolatosan s amelynek irányítása alatt működik a gimnázium. Az orosz nyelvterület központjában álló Moszkvai Egyetem mellett más egyetemek is a Nyugat felé fordulást szorgalmazzák. Így például Derpt és Tartu célja a német, míg Vilniuszé a lengyel nyelvterületre – amely egészen a Kijevi kormányzóságig terjedt – való „betörés”.

Oroszországnak a központi kormányzóságok mellett számolnia kellett a kívül eső szibériai körzetekkel csakúgy, mint a közép-ázsiai területekkel, ahol is más volt az irodalmi nyelv, más a kultúra. Miután Litvánia orosz fennhatóság alá került, az erőszakos oroszosítás a Vilniuszi Egyetem bezáráshoz vezetett (1832). Ezt követően a lengyel nyelvterület Varsó irányába tolódott el. Később Ukrajna és Belorusszia is orosz befolyás alá került. Oroszország keleti irányú terjeszkedését a Kazanyi Egyetem biztosította, mely mintegy közvetítő szerepet

játszott Ázsia és Európa között. A déli területeket a Harkovi Egyetem fogta össze. További terjeszkedés folyt még a transzkaukázusi területek irányába is.

Zarifian megközelítése szerint az egyetemi oktatási körzet az állami kormányzás és a kulturális egymásra hatás szintézisét valósítja meg – az összehasonlító nyelvtudomány mint oktatási módszer alkalmazásával. Az anyanyelv-oktatás fejlődését az idegen nyelvek mozdították elő. A legfontosabb klasszikus nyelv – s egyben az orosz oktatási rendszer kulturális alapja – nem az ógyházi szláv volt, hanem a latin vagy a görög. A modern nyelvoktatás metódusai korrigálásának és fejlesztésének lehetőségét Zarifian kétféle út ötvözésében látja: egyrészt a klasszikus, az idegen, valamint a nemzeti nyelveknek emelt óraszámokban történő tanításában, plusz az oroszoknak mint a nemzetek közti kommunikáció eszközének oktatásában; másrészt pedig a tudományos-nyelvészeti oktatás egykori színvonalának visszaállításában.¹⁴

Napjainkban egyre nő a különféle iskolatípusok száma Oroszországban. A különböző tantárgyak (köztük a nyelvek) oktatására specializálódott iskolák mellett megjelentek olyan speciális oktatási intézmények is (pl. gimnáziumok, líceumok), melyek alapos, kibővített nyelvi ismeretek szerzésére nyújtanak lehetőséget. Az állami iskolák mellett sorra létesülnek a magán- és egyházi iskolák, sőt a nagyvárosokban más európai országok, valamint az UNESCO által támogatott iskolák. I. Zarifian megalkotott egy tervezetet a Moszkvai Állami Egyetemre és a Moszkvai Oktatási Osztályra vonatkozólag, amelyet „Moscow University area” címen 1992-ben elfogadtak. Az első klasszikus gimnázium már meg is nyílt Moszkvában, ahol a diákok euklidészi geometriát, latint és görögöt, valamint hittant tanulnak.¹⁵

A klasszikus szemlélet rendkívül üdvös és megnyerő, hiszen a klasszikus nyelvek révén antik kultúrákat ismerhetnek meg a diákok. Az Oroszországban ma felmerülő másik oktatásbeli igény is történelmi gyökerekre nyúlik vissza. Az 1864-es Oktatási Törvény érdemlegesnek találta mind klasszikus, mind pedig reál gimnáziumok létrehozását. A klasszikus gimnáziumok két klasszikus nyelvet (latint és görögöt), egy modern nyelvet (szabadon választhatót) tanítottak, valamint lényegre törően természettudományokat oktattak. Ezzel szemben a reál gimnáziumokban a klasszikus nyelvek rovására a természettudományi tárgyakat helyezték előtérbe, emellett pedig két modern nyelvet tanítottak. A fennmaradó tantárgyak (hittan, orosz nyelv, történelem, földrajz) aránya mind a két gimnáziumtípusban megegyezett. Később azonban, az 1871-es oktatási törvény hatályba lépésekor az addig jól bevált gyakorlat megszűnt. Attól fogva csupán egyfajta gimnázium létezett: a két klasszikus nyelvet oktató gimnázium. A reál gimnáziumok helyébe a természettudományokra specializált iskola lépett – színvonalát tekintve messze elmaradva a reál gimnáziumokétól. Ez az ellenreform megközelítőleg egy évszázaddal vetette vissza az oktatást: a XVIII. századi időket hozta vissza, amikor is kizárólag latin és görög oktatás folyt az oktatás minden szintjén.¹⁶ Így nem csupán a klasszikus, de a reál jellegű oktatási intézmények rendszerének visszaállítása is ránk vár.

Anyanyelv-oktatás

Az anyanyelv-oktatás kérdését Oroszországban jó néhány évtizeden át teljesen figyelmen kívül hagyták. Főképp azt követően, hogy 1958-ban az OSZSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadta „az iskola és az élet kapcsolatának megszilárdítására” vonatkozó törvényt. Az anyanyelvet vagy egyáltalán nem tanították, vagy ha igen, pl. a nemzetiségi iskolákban, akkor is csupán egy volt a sok tantárgy közül, ahol a magyarázatok, instrukciók már orosz nyelven hangzottak el. A hetvenes évek közepén Oroszország népeinek nyelvéből (mintegy 150) mindössze 53-at tanítottak – külön tantárgyként – a nemzetiségi iskolákban. Később, a nyolcvanas évek közepén már csupán 46-ot, 1988-ra pedig ez a szám 39-re csökkent.¹⁷ Az anyanyelv oktatására szolgáló tanórákat az ún. „fennmaradó elv” szerint – utolsóként – osztották fel: csakis azután, ha a tantervben előírt összes tanórát már beosztották. Az anyanyelvi tudás szintjét felmérő vizsgákat eltörölték.

Az északi iskolákban tanuló gyerekek beszédét a korántsem kielégítő anyanyelvi tudás, a túlzott tájszó-használat, valamint az orosz és más szomszédos nyelvek interferenciája jellemzi (pl. komi-zürjén hatás a manysik nyelvében). A gyerekek egy része a legalapvetőbb szókinccsel sincs tisztában: nem ismeri a rokonsági viszonyok megnevezéseit, a háztartásban használatos eszközök, hagyományos szerszámok nevét, a hal-, növény- és fafajták elnevezéseit.¹⁸

A nyolcvanas évek közepétől az oktatási és társadalmi reformoknak köszönhetően felerősödő nemzeti öntudat rávilágított a kis népek nyelvi és kulturális örökségének jelentőségére. Így számos nemzetiségi iskolában, sőt óvodában megváltozott az anyanyelv-oktatáshoz való hozzáállás. Jelenleg is szerkesztés alatt állnak új tankönyv-sorozatok, mivel az általános iskolák az anyanyelven történő oktatást igyekeznek megvalósítani. Egyelőre azonban nem rendelkeznek sem kommunikatív, sem funkcionális jellegű, anyanyelven írott könyvekkel. Nem alakult még ki az alkalmazandó terminológia-rendszer sem: Megfelelő képzettségű tanárokból is hiány van, csakúgy, mint kézikönyvekből. E problémák megoldása lehetővé tenné, hogy a nemzetiségi iskolák egy adott etnikum kultúrájának és szellemiségének közvetlen képviselőivé válhassanak, és biztosítsák maguknak a nemzetiségeknek a jövőjét.¹⁹

Az orosz nyelv oktatása

Az Oroszországi Föderáció általános iskoláiban az oktatás első négy évében az orosz mint iskolai tantárgy tanítása anyanyelven folyik, célja az alapműveltség, az alapvető készségek (írás, olvasás) elsajátíttatása. Később, a középfokú oktatás éveiben (5–9. osztály) az oroszoktatás fokozott nyelvi tudatosság kialakítását célozza. A tanterv heti 2–3 oroszórát ír elő (egy tanóra = 45 perc). Ezen kívül szerepel még az orosz irodalom, melyet lehetőség szerint ugyanaz a tanár tanít. A felsőbb évesek (10–11. osztály) számára az orosz szabadon választható. Sok esetben azonban az ő korosztályuknak összeállított tantervben oroszóra egyáltalán nem szerepel. A 80-as évek közepéig az anyanyelv-oktatásban a helyesírás és a grammatikai szabályok tanítása volt a kijelölt és követendő irányvonal. A kizárólag a nyelvi szerkezetekre való összpontosításnak, a hagyományos, kissé száraz nyelvészeti terminológia alkalmazásának köszönhetően az

orosz népszerűtlenné vált, megunták a diákok. Az örökösen magolásra kényszerülő gyerekek szemében az orosz nyelv elveszítette presztízsét.

A orosz anyanyelvként való oktatásának új koncepciója szerint az oktatás alapvető céljai a következőképp definiálhatók: az anyanyelv rendszerként történő bemutatása; a nyelvi tények rendszerezése s ezáltal a tanulók nyelvi kompetenciájának kialakítása; az anyanyelv spontán (ösztönös) használatának irányított, tudatos használattá alakítása (Lev Vigotszkij elmélete szerint), ami a beszédkészséget magasabb szintre emelné, valamint lehetővé tenné a retorikai készségek tökéletesítését is. Fontos, hogy megértsük és megértessük Joseph Vendryes elméletét, amely szerint minden egyes nyelv az egyetemes nyelvrendszer egyedi „darabja”, az etnikai és kulturális öntudat létrejöttét hivatott szolgálni, valamint segít legyőzni a nacionalizmus, a sovinizmus nyelvi megnyilvánulásait.²⁰

Az orosz anyanyelv-oktatás terén ránk váró legfontosabb feladat az évek során kialakult és megrögzült – mára már elavult – oktatási módszerek reformja, valamint az orosz tanár-képzés színvonalának emelése annak érdekében, hogy az oktatásból a lehető legtöbbet profitálhassanak a diákok. Ma már az orosz nyelvre is – akárcsak más nyelvekre – egyre inkább úgy tekintenek, mint az orosz nép történelmi és kulturális örökségének őrzőjére.

Az idegen nyelvek oktatása

Az idegennyelv-oktatás nehézségeire rávilágítva a szakértők véleménye megegyezik abban, hogy bár a modern oktatási rendszer lehetővé teszi a nyelvi készségek, szokások elsajátítását egy bizonyos szinten, a rendelkezésre álló tankönyvek, módszerek és a jelenlegi tanárképzés színvonala még nem megfelelő háttér annak a tökéletes gyakorlati tudásnak a megszerzéséhez, amelyet a világ, valamint országunk mai helyzete megkívánna.²¹

A nyelvi választék meglehetősen szűk. Az angol és a német uralja ma is a terepet. A nyolcvanas évek végén az orosz iskolákban legszélesebb körben tanult idegen nyelvek megoszlása a következő volt: a tanulók 52,3%-a angolt, 38,6%-a németet, 8,9%-a franciát, 1,2%-a pedig spanyolt tanult.²² Jelenleg Oroszország középiskolaiban egyre bővül a nyelvi kínálat: lehetőség van kínai, koreai, finn, japán, olasz, lengyel, bolgár, cseh és más idegen nyelvek tanulására is. Az iskolák többségében mindeddig csupán egy idegen nyelvet tanultak a diákok, ma viszont már második, sőt harmadik idegen nyelv is választható. Jó néhány régióban kulturális és történelmi fontosságú nyelvek tanítása is a tanterv részét képezi. Így pl. a kalmüköknél egy európai nyelv mellett célszerű a mongol vagy a kínai tanulása.

Újabb problémát jelent az is, hogy a városi iskolák és az autonóm köztársaságok orosz nyelvi iskoláinak diákjai vitathatatlanul előnyt élveznek a vidéki iskolák, valamint a csakis kizárólag az anyanyelven tanító iskolák diákjaival szemben az idegen nyelvek oktatását illetően. Ez utóbbiaknál szakképzett nyelvtanárokból is hiány van, de szükség lenne mind az oktatói módszerek, mind a rendelkezésre álló anyagok modernizálására is.

Etnikai és nyelvi-kulturális diverzitás az iskolai gyakorlatban

Az „univerzális” módszerekről az egyén nemzeti és kulturális identitását is figyelembe vevő módszerekre való áttérés szükségességének szemléltetésére bemutatok néhány, az etnikai iskolák nyelvoktatási gyakorlatában rejlő sajátosságot.

Oktatási módszerek és tanulási technikák – tekintettel az életmódbeli és vallási hatásokra

Első példa: Egy francia szakértő a Jakut Köztársaság nemzetiségi iskoláinak kérdését napirendre tűző UNESCO-konferencián a civilizációk két típusát különböztette meg: az írásbeli és a szóbeli civilizációt. Mind a kettőben más és más világkép nyilvánul meg. A szóbeli civilizációk emberei képekben, metaforákban gondolkodnak, világfelfogásuk a vallásra, az animizmusra épül. Az ilyen beállítottságú nemzetek esetében (pl. az orosz Észak) alapos átgondolást igényel a megfelelő oktatási módszerek kiválasztása. Semmiképpen sem szabad olyan módszereket alkalmaznunk, amelyek az adott nép szellemiségétől idegenek.²³ Így például az írásbeli házi feladatok és az írásbeli vizsgák az északi etnikai iskolák rendszerével összeegyeztethetetlenek. Hasonlóképp, ha felidézem a dal és tánc kultúrájáról ismert Latin-Amerikát, az ottani diákok esetében a gitár egy nyelvi órán csodákra képes.

Második példa: A Délkelet-Ázsiából jól ismert buddhista oktatási gyakorlat Oroszország buddhista részein is megmutatkozik. A hagyományos kontemplatív oktatás a szemléltetőeszközök felhasználásában, képek, rajzok által megjelenített történetek eljátszásában, párbeszéd-alkotásban, drámatechnikai fogások alkalmazásában jut kifejezésre. Az egyik legsajátságosabb és egyben legalapvetőbb oktatási módszer a hosszabb lélegzetvételű szövegek megtanítása. A kissé monotonnak tűnő állandó ismételtetések sokszor zenei aláfestés kíséri, melynek ritmusára akár ide-oda himbálózhatnak is a tanulók.²⁴ E téren feltűnő hasonlóság mutatkozik a kalmük és a burját iskolákban, főképp ami a zenéhez és festészethez való lelki közelséget, a képzőművészetek iránti kifinomult fogékonyságot illeti.

Harmadik példa: A baskírok és tatárok kommunikatív viselkedésén erőteljesen érződik a muzulmán vallás hatása, mely egyfajta érzéki aszketizmust hirdet és szinte elfojtja az ember kifelé irányuló érzelmi megnyilvánulásait.²⁵ Ennélfogva nem hiszek annak lehetőségében, hogy a burját, a kalmük, a baskír és a tatár diákok számára a felgyorsított, intenzív nyelvoktatási módszerek hatékonyak bizonyulnának. Ezen módszerek jelenlegi formájukban nem az ilyen jellegű iskolák számára készültek (ahol is mindössze két órát szánnak hetente az idegen nyelvek tanítására), épp ezért erőltetett alkalmazásuk minden bizonnyal a diákok öntudati torzulásához vezetne.

Negyedik példa: Ma Oroszországban 86 zsidó iskola működik, a diákok száma meghaladja a hatezret.²⁶ Az iskolákban óhéber, zsidó irodalmat tanítanak, valamint a zsidó kultúra tradícióival ismertetik meg a diákokat. A jellegzetesen zsidó szövegek hangos olvasásra íródtak, így a tanórák állandó zsongása a zsinagógák, jesivák hangulatát idézi. Ha járt már valaki zsidó iskolában, örökre emlékezni fog annak kellemes, nyílt és barátságos légkörére.

Az oktatás – tartalmi szemszögből

Ötödik példa: A muzulmán hagyományok tabuként kezelnek jó néhány, a nyelv-könyvekben gyakran szereplő témát. Így pl. a „Beszélj a családról!” kérdés vagy az ismerkedésre irányuló olyan kérdések, mint „Van nővéred/húgod?” „Hány éves?” „Hogy hívják?” „Szép?” „Hány éves édesanyád?” a muzulmán diákokat szinte lelki sokként érik. Ugyanis számukra a fenti kérdések az intim szféra megsértését jelentik. Ilyen jellegű kérdésekre a muzulmán diákok kelletlen, nemegyszer hamis válaszokat adnak.²⁷

Szintfelmérés

Hatodik példa: Az anyanyelven való olvasási készség felmérésének hagyományos módja a beszédtempó mérése, ami a percenként elolvasott szótagszámon alapul. Magától értetődik, hogy az idegen nyelvek esetében e szótagszám jóval alacsonyabb.²⁸ Ugyanakkor – állítja egy szakértő a tatárok és baskírok kommunikatív viselkedésének sajátosságait magyarázva – „az orosz anyanyelvű ember számára a tatár beszéd gyorsabbnak tűnik, mint a sajátja; a köznyelvi tatárhoz közel álló dialektust beszélő ember viszont úgy vélekedik, hogy a mishar dialektust beszélők nyelve pergőbb, mint az ő beszéde, a baskíroké viszont lassúbb – tempóját tekintve”.²⁹ Mindezek alapján könnyen belátható, hogy a fent említett „percenkénti szótagszám” elvére kontrasztív vizsgálatok elvégzésénél nem támaszkodhatunk, mivel a fenti elv rendkívül ingatag alapokon áll és viszonylagos.

Az iskolai élet irányítása

Minden egyes etnokulturális közösség esetében más módon tagolódik a tanév, az iskolai nap, más az órarend, de különbözhet a tanórák időtartama, a csoportok létszáma is. Az iskolán belüli és iskolán kívüli elfoglaltságok is különféleképpen oszlanak meg. Más a szülőkkel való kapcsolattartás módja, a szünidők beiktatása.

Konklúzió

A nyelvoktatási program minden egyes része elengedhetetlenül fontos. Az anyanyelv- és az orosznyelv-oktatás követelményrendszerének magasabb szintre emelése nélkül nem fejleszthető az idegennyelv-oktatás, és viszont. A modern nyelvoktatás mint komplex egész célul kitűzött törekvései közül a következők a legalapvetőbbek: mélyreható anyanyelvi tudás és retorikai készségek elsajátítása; az orosz nyelv révén a határok közti kommunikáció megvalósítása, valamint kultúrák közti párbeszéd az idegen nyelvek közvetítésével. E három fő törekvés egymástól elválaszthatatlan, egymással szorosan összefonódott. Minden egyes nyelv – legyen az világnyelv vagy csupán egy kisebb közösség nyelve, ázsiai vagy európai – egyformán értékes. A tényleges eurázsiaivá válás feltételeképp Oroszországnak magába kell szívnia mindazt, ami az európai, illetve az ázsiai jellegből a legértékesebb, legtöbbre becsülendő, hogy erre alapozva megrajzolja a maga arculatát, amely a majdan felcseperedő generációk nyelvi oktatásának biztos háttéréül szolgál – kaput nyitva számukra a jövő felé.

JEGYZETEK

- 1 Danova, 1991
- 2 Európai Tanács ... ajánlás 1177:1
- 3 *Известия*, 1993. szept. 29.
- 4 *Российская газета*, 1993. aug. 12.
- 5 *Российская газета*, 1993. dec. 3.
- 6 Фаизов, 1993, 46–47.
- 7 „Заветные мысли” 1903–1905”, in: *Наука и Жизнь* 1993/7, 7.
- 8 Охирова, 1993, 35.
- 9 Лихачёв, 1990, 13.
- 10 Cole, Feyten, 1993.
- 11 *Известия*, 1991. szept. 24.
- 12 *Известия*, 1991. dec. 13.
- 13 Хруслов, 1991, 15–16.
- 14 Зарифян, 1990, 50.
- 15 *Российская газета*, 1993. nov. 19.
- 16 Лебедев in: *Антология педагогической мысли ...* 1990, 20–21.
- 17 Вö. Кузмин, 1989, 34.
- 18 Etnikai Oktatási Kérdések Intézete, Archívum, 02850068473 sz. kutatási beszámoló, Г. Никольская, 1985, 47–51.
- 19 Хазанов, Хруслов 1993 (kiadás alatt), 18
- 20 Хруслов, 1992a, 15–16.
- 21 Концепция языковой политики ...1991, 6.
- 22 Сафонова, 1992, 48; a fenti nyelvek iránti viszonyulásról Oroszországban lásd: Хруслов, 1992b, 81–82.
- 23 Malorie, in: *National School ...*, 1993, 47.
- 24 Дрокин, in: *IVth International Symposium ...*, 1994, 77–78.
- 25 Султанов, in: *Национально-культурная специфика ...*, 1982, 105.
- 26 Иностранец, 1994. febr. 9.
- 27 Makheb, in: *IVth International Symposium ...*, 1994, 147–148; Kniffka, in: *Cultural identity ...*, 1992, 77, az iszlám meghatározó szerepéről a németül tanuló arab diákok identitásában.
- 28 Etnikai Oktatási Kérdések Intézete, Archívum, 02850064820 sz. kutatási beszámoló, Ужденова, 1985, 18.
- 29 Султанов, in: *Национально-культурная специфика ...*, 1982, 102.

IRODALOM

- Антология педагогической мысли России второй половины XIX-XX в.* Педагогика, Москва, 1990
- Cole, R., Feyten, C. *Multiculturalism and Multilingualism: Florida's Educational Challenge.* Az 1993-ban Amszterdamban rendezett AILA konferencia egyik előadásának írásos összefoglalója.
- Концепция языковой политики применительно к школам РСФСР [Москва, 1991]
- Európa-Tanács plenáris ülése, EREC1177.WP 1403-5/12/92-6-E. 1177 (1992) sz. ajánlás a kisebbségi jogok ügyében. A közgyűlés által 1992. febr. 5-én elfogadott szöveg.
- Danova, M. *The Portrait of a nation as a language learner: the language learning and teaching situation in Bulgaria 1990–1991.* Napirendi téma: Language Education for Intercultural Communication. FIPLV-konferencia, Pécs, 1991. aug. 14.
- Фаизов, С. Восточный герб России. *Жизнь национальностей*, 1993 /Január, 46–47.

- IVth International Symposium on Linguacultural Studies*. Moszkva 1994. jan. 31–febr. 4.
 MAPRJAL, Puskin Intézet, Orosz Béke Alapítvány, Moszkva, 1994.
- Khasanov, N., Khruslov, G. *Mother Tongue Education in Russia*. [1993] *Studies in Mother Tongue Education*, IMEN, Enschede (kiadás alatt).
- Хруслоа, Г. Концепция преподавания родных языков в средней общеобразовательной школе Российской Федерации. Москва, 1992.
- Khruslov, G. Language Perception in Russia as a Sociocultural Category. *Language Learning Journal*, 1992/5, 81–84.
- Khruslov, G. Languages, Culture and Morals in School Education of Russia in the 90s. [1. rész] Nemzetközi szeminárium „The State and Perspectives of Multilingual School Teaching before the XXIst Century”. Moszkva, 1991, dec. 9–12. 15–16.
- Kniffka, H. Cultural identity, life-cycles and intercultural communication: teaching German to adults in Saudi Arabia. *Language Learning Journal*, 1992/5, 75-80.
- Кузьмин, М. (szerk.) és társai. *Проблемы национальной школы в СССР: история и современность*. Москва, 1989.
- Лихачёв, Д. Русская культура в духовной жизни мира. *Русский язык за Рубежом*, 1990/6, 11–17.
- Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР*. Москва, 1982
- National School: Concept and technology of Development. Nemzetközi UNESCO-konferencia. Jakuck, 1991. márc. 16–21. *Народное образование Якутии*, 1993/2.
- Охирва, Т. *Евразийство и пути русского исторического самопознания*. Известия Академии Наук. Серия литературы и языка. 52, köt. 1993/4, 34–47.
- Сафонова, В. *Культуроведение и социология в языковой педагогике*. Истоки, Воронеж, 1992.
- Зарифян, И. *Теория словесности. Библиография и комментарий*. Знание, Москва, 1990.